

Sluttrapport

Sperregjerde Golsfjellet - Hemsedal

Tiltakshaver	Gol beitelag SA
Prosjektnavn	Sperregjerde Golsfjellet - Hemsedal
Prosjektnummer	
Prosjekterende	

Revisjonshistorikk			
31.10.2021	Utgitt for søknad om utbetaling støtte	A. Bråtalen	B. Knaldre
<i>Dato</i>	<i>Revisjonsmerknad</i>	<i>Utførende</i>	<i>Kontrollerende</i>

Innhold

1	Bakgrunn.....	3
2	Beskrivelse av ferdigstilt sperregjerde	3
3	Avtaleverk.....	6
4	Drift og vedlikehold.....	7
5	Informasjon til hyttefolk og turfolk.....	7
6	Erfaringer fra gjennomføring av prosjektet.....	8
7	Erfaringer fra to somre med sperregjerde.....	9
8	Regnskap.....	10
	8.1 Regnskap.....	10
	8.2 Timeregnskap.....	11
9	Vedlegg A – Driftsinstruks.....	12
10	Vedlegg B – Inngåtte avtaler	14
11	Vedlegg C – Kopi timelister	15
12	Vedlegg D – Kopi kvitteringer for utlegg	16

1 Bakgrunn

Beitenæringa på Golsfjellet og i områdene Ålruststølne – Eikrestølne i Hemsedal erkjente at de hadde en utfordring. Antall medlemmer i Gol beitelag var mer enn halvert siden 2000, og mindre sau betydde at den sauen som er igjen ikke møter andre dyr og trekker lengre og lengre; det er gode beiter i det som har blitt «tomme» områder.

Med dette som utgangspunkt ble idéen om en masterplan for sperregjerder på Golsfjellet og tilstøtende område i Hemsedal utviklet. Opprinnelig var planen basert på en kombinasjon av eksisterende og nye gjerder. Ut fra erfaringer i starten av sommeren 2019 ble planen justert og baserte seg i hovedsak på nytt sperregjerde.

2 Beskrivelse av ferdigstilt sperregjerde

Sperregjerdet danner sammen med vann og elver et beiteområde på ca 50 600daa, av dette ligger 13 900daa i Hemsedal og 37 700daa i Gol. Masterplanen forsøker å sikre at sauen blir værende i området. Videre skal planen styre Gol beitelag sitt videre arbeide med å kultivere gode beiteområder i områder bort fra hyttefeltene for å minske sau - hytte konflikter.

Sperregjerdet består av følgende hoveddeler:

- Fra Tisleifjorden forbi Oset høyfjellshotell til vegen Oset – Glomsrud benytter det seg av eksisterende sauenettingsgjerde (740m)
- Fra vegen Oset – Glomsrud til Gurisetvegen er det nytt sperregjerde med 3x ståltråder (730m)
- Fra Gurisetvegen til topp Golsfjell alpenser benytter det seg først av eksisterende sauenettingsgjerde og deretter ca 360m med strømgjerde av plaststolper og polybånd da gjerdet krysser alpintrase (1230m)
- Fra topp Golsfjell alpenser til Gammen i Hemsedal er det nytt sperregjerde med 3x ståltråder (12860m)

På nettsiden www.golbeitelag.no finnes detaljkart som viser den fulle traseen.

I følgende veikryssinger er det satt ferist:

- Veggen Oset – Glomsrud
- Gurisetvegen
- Veggen Sørbølkrysset – Auenhauglie
- Heggerustvegen
- Ålruststølvegen

Strømgjerdene forsynes med strøm fra tre solcelledrevne apparater plassert henholdsvis ved Gurisetvegen, Ørterhøvda og Hjartingstølane.

Traseen over Flæe fra Ørtehøvda til Hjartingstølane er ryddet med stor gravemaskin før stolp ble satt ned. Grunnen til dette er todelt. Brisk og vegetasjon som kan vokse opp i tråden er fjernet og forenkler driften av gjerdet (gras som vokser opp i gjerdet vil redusere strømstyrken og øke faren for at sau går gjennom gjerdet) og avstanden er lang (dette strekket er ~10km), så rent praktisk for ettersyn er det ønskelig å kunne bruke ATV for å forflytte seg effektivt.

Gjerdet har grunder i alle stier Golsfjellet utmarkslag SA har merket som en del at sitt turnett. I tillegg er det grind ved alle ferister. Ellers i terrenget er det satt opp trapper der hvor det er tydelige stier som brukes av folk eller prosjektet har fått innspill, som f.eks ved Løgga for å gi fiskerne mulighet til å gå langs bekken.

Figur 1: Strømgjerde med 3x strømtråder

Figur 2: Trase ryddet med gravemaskin for å fjerne brisk og gi tilkomst med ATV

Figur 3: Grind satt inn ved alle ferister og turstier

3 Avtaleverk

Beitelaget etablerte kontakt med støslagene i området og tilbakemeldingen var at det er ønskelig at gjerdet i så stor grad som mulig fulgte støslagsgrenser. Dette forenklet også arbeidet med avtaler da gjerdet kom over følgende eiendommer:

1. Oset støslag
2. Guriset støslag
3. Kamben støslag
4. Lauvset støslag
5. Auenhauglie støslag
6. Lauvsjøen Støslag
7. Hjartingstølane støslag
8. Skrøyvestølane støslag
9. Eikre- og Ålrust sameige

I forbindelse med feristene var det veilag (formell eier) av følgende veier hvor det ble inngått avtale:

1. Gurisetvegen
2. Vegen Sørøst – Auenhauglie
3. Ålruststølvegen

Avtalene er basert på NSG sine standardavtaler for sperregjerde og ferist med noen mindre justering etter samtale med noen av grunneierne. Signerte avtaler er gitt som vedlegg A.

4 Drift og vedlikehold

«Men ein skigard kan 'kje vara evig, veit du» sang Stanley Jacobsen. Det same vil gjelde for et sperregjerde som ikke vedlikeholdes. I dialogen med grunneiere og internt i gruppa ble erfaringer med gjerder i fjellområder diskutert. Dette førte til noen krav som ble akseptert i avtalene og reflektert i en driftsinstruks (se vedlagt *Driftsinstruks – Sperregjerde på Golsfjellet*).

Sauebønder som har nytte av gjerdet har dannet ei arbeidsgruppe under Gol Beitelag med egen prosjektøkonomi, arbeidsleder og arbeidsfordeling. Dette skal sikre at gjerdet settes opp/legges ned og vedlikeholdes årlig på en slik måte at det ikke forringes eller noen erfarer at sauene trenger gjennom gjerdet pga f.eks for lite strøm eller grunder/ferister som ikke stenger.

Driftsinstruksen har en «veiledning» som side 2. Gruppa så behov for å skrive ned de tanker og målsetninger fellesskapet hadde når prosjektet startet slik at disse tankene og målsetningene ikke blir glemt skulle det bli nødvendig å ta dem frem igjen en gang i fremtiden.

5 Informasjon til hyttefolk og turfolk

Golsfjellet har mye hytter og mye dagsbesøkende. Informasjonsbehovet er stort og vedvarende. Prosjektgruppa har fått en del innspill og har samtidig forsøkt å være proaktive med å gi tilgang på informasjon om gjerdet og bakgrunnen for gjerdet.

Gol beitelag har en egen nettside – www.golbeitelag.no. På denne nettsiden er det laget en egen side for sperregjerdet hvor forskjellig informasjon er gitt. Skilt som vist nedenfor, er satt opp på alle grunder i gjerdet med henvisning til nettsiden.

6 Erfaringer fra gjennomføring av prosjektet

Prosjektgruppa er godt fornøyd med gjennomføringen. Alle hadde en god motivasjon for å få gjennomført prosjektet og alle tok ansvar for de oppgavene de tok på seg.

Fremdrift

Med et sammenhengende gjerde var det ønskelig å opparbeide sperregjerdet samtidig på hele strekningen. Det betydde en konsentrert gjennomføring. Kort oppsummert ble arbeidet gjort i følgende bolker:

Høst 2019	Trase ble først merket i terrenget for å finne den gunstige traseen. Trase ble ryddet og stolp satt ned fra Oset til Hjartingstølane, ca 11km. Arbeidet ble gjort ved at en stor gravemaskin (20t) gikk først og planerte traseen ved å grave opp brisk, jevne ut småkuler/-søkk og generelt gjøre det mulig å kjøre med ATV langs gjerdet. Hvor terrenget tillot ble det kun kjørt traktor med krattknuser. Deretter ble stolp kjørt ut med traktor og en 8t gravemaskin ble brukt til å sette ned stolp.
Påske 2020	I dagene etter påske med fortsatt gode snøforhold ble ståltrådene lagt ut med snøscooter på de 11 km hvor stolp var satt.
Forsommer 2020	I løpet av fire uker i slutten av mai og frem til beiteslipp ved sankthans ble gjerdet tett. De gjenværende ca 3km gjennom granskog i vestre del fra Hjartingstølane til Gammen ble ryddet med motorsag, stolp delvis kjørt og delvis båret ut, samt stolp satt ned for hånd. Isolatorer ble deretter skrudd på og gjerdet spent opp i full lengde. Ferister ble satt ned rett før beiteslipp.
Forsommer 2021	Ferist ble satt ned i Heggerustvegen samt en justering av ferist i Gurisetvegen før beiteslipp

Avvik fra timebudsjett

Totalt sett har prosjektet brukt 1128 arbeidstimer mot budsjett på 745 timer. Postene med størst avvik er:

- Tid brukt på å montere isolatorer og henge opp gjerdet ble mer enn dobbelt så mye som estimert. Det samme gjelder for bygging av stikrysnings. I ettertid ser man at oppgavene å stramme trådene, montere ledninger ifbm grinder/ferister og bygge grinder og trapper ble undervurdert.
- Tid brukt på å stikke og rydde trase manuelt økte med 50%. Gjennom området med granskog i vestre del mot Gammen i Hemsedal ble det besluttet å rydde traseen manuelt i stedet for å bruke gravemaskin. Det var således et mindreforbruk på 33 000kr på gravemaskin i denne sammenheng og et merforbruk på manuelt arbeid totalt.

Avvik fra kostnadsbudsjett

Totalt sett har prosjektet brukt kr 1 184 893,- mot budsjett på kr 1 114 483,-. En overskridelse på 6%. Avviket på de enkelte poser er minimalt. Enkelte steder valgte prosjektet i lys av erfaringer underveis, en annen løsning enn først planlagt. Dette gav noen små variasjoner i kostnader per enkelt post, men påvirket ikke totalregnskapet.

Bruk av plaststolper og polybånd i alpintrasé

Strømgjerde med 3x ståltråder ble valgt på det meste av strekket. I toppen av skiheisen til Golsfjellet alpintersenter ble planen fulgt med bruk av plaststolper og polybånd på et strekke på ca 360m. Begrunnelsen er at stolpene her må fjernes om vinteren pga skibakken. Erfaringen fra første år i drift er at dette ikke er en god varig løsning. Vinden har lett for å blåse polybåndet ut av stolpene og graset har lett for å vokse opp i tråden. Et nytt prosjekt er etablert for å legge opp gjerdet slik at permanente stolper og ståltråder kan brukes på dette strekket.

Ferister

I dialogen med grunneiere ble ferister plassert. Det viste seg i ettertid at ferist i Gurisetvegen ble satt for nærme ei hytte på en veistreking med høy fart og en del trafikk. Dette medfører uakseptabel støy i hytta og et nytt prosjekt med å flytte ferista er etablert, og tilhørende nødvendig justering av gjerde.

7 Erfaringer fra to somre med sperregjerde

Til beiteslipp ca 15. juni 2020 var gjerdet satt opp, ferister gravd ned og strømmen slått på. Prosjektet var ca 99% ferdig da det gjensto å sette ned ei ferist og litt endring på noen stikryssinger. Erfaringene kan enkelt oppsummeres som fantastiske. Sau som var vant med å trekke ut stoppet i gjerdet og ved ferister. Det tok litt over 2 uker før de meste standhaftige søyene innså at det ble en skral sommer skulle de henge ved ferista og kun spise det som var innenfor en radius på 100m. Så etter ca 3 uker begynte man å se sau trekke inn i områder hvor det ellers hadde vært lite dyr de senere årene. Noen dyr kom igjennom gjerdet, men det var på grunn av grinder som folk lot stå oppe. Kun ei søye er kjent å ha gått gjennom strømførende gjerde. Sommeren 2021 har også vist å være en suksess. Det er ingen dyr som er kjent å ha gått gjennom gjerdet.

Det spennende er at man ser dyra spre seg utover i ønsket området. For noen har dette vært bare positivt. For andre var sanken i 2020 utførende, for hvor var dyra? Området som er gjerdet inn er stort og er i all hovedsak skogkledd. Det er i noen området sett et betydelig beitetrykk, og det blir spennende å se dette over tid.

Det er to besetninger som ble igjen på «yttersiden» av gjerdet. Disse har opplevd at sauen litt på godt og vondt trekker inn i nye områder, hvor de tidligere møtte sau på vandring. Dette har skjedd på slutten av sommeren 2021, men kan også ha med tørke og lite vann i bekker.

Arbeidsmessig ser man at gjerdet krever ettersyn og det blir slått under gjerdet på noen strekker for å hindre at gras vokser opp i strømrådene. Men totalt sett er dette færre timer og langt mer trivelig arbeid enn å hente sau på avveie.

8 Regnskap

8.1 Regnskap

Nedenfor er regnskap spesifisert per post og oppstilt sammen med budsjett.

Utlegg											
Arbeids- og materielloversikt			Arbeid		ATV/Scooter		Traktor		Utlegg	Sum	
		Beskrivelse	Timer	Enhets- pris	Timer	Enhets- pris	Timer	Enhets- pris	kr	Budsjett	Regnskap
0	Admin & Rigg										
	0.1	Prosjektledelse									kr -
		Inngå avtaler, innkjøp, arbeidsplaner etc	32	kr 350						kr 14 000	kr 11 200
1	Innkjøp materiell										kr -
	1.1	EL. Gjerde									kr -
		Stolp 7cm							kr 77 952	kr 82 824	kr 77 952
		Stolp 12cm							kr 15 200	kr 15 200	kr 15 200
		Isolatorer							kr 24 234	kr 43 871	kr 24 234
		Tråd 2,5mm							kr 43 504	kr 37 858	kr 43 504
		Div strammemateriell							kr 19 892	kr 11 080	kr 19 892
		Strømapparat							kr 57 070	kr 38 000	kr 57 070
		Impr plank til stikryssing							kr 5 361	kr 7 500	kr 5 361
		Sauenetting								kr 1 950	kr -
	1.2	Ferister									kr -
		Ferister							kr 296 246	kr 305 000	kr 296 246
		Fareskilt							kr 18 003	kr 23 800	kr 18 003
		Pukk								kr 17 600	kr -
		Protanduk							kr 2 400	kr 7 500	kr 2 400
	1.3	Generell									kr -
		Informasjonsskilt							kr 7 888	kr 6 000	kr 7 888
		Div materiell							kr 1 500	kr 5 000	kr 1 500
2	Arbeid										kr -
	2.1	Sperregjerder									kr -
		Rydde trase									kr -
		Stikke trase i terreng	108,5	kr 350	8	kr 100	6	kr 250	kr 2 300	kr 24 500	kr 42 575
		20t gravemaskin							kr 133 000	kr 166 503	kr 133 000
		Sette stolp									kr -
		Kjøre ut stolp m/traktor	88	kr 350			32	kr 250	kr 8 000	kr 42 988	kr 46 800
		Sette stolp m/gravemaskin	116,5	kr 350			3	kr 250	kr 18 693	kr 87 150	kr 60 218
		Sette stolp m/luft stolpehammer	67,5	kr 350	36	kr 100			kr 3 600	kr 17 100	kr 30 825
		Montering									kr -
		Utkjøring el.tråd	51	kr 350	20	kr 100			kr 2 000	kr 12 800	kr 21 850
		Montere isolatorer	398,5	kr 350	57	kr 100			kr 5 700	kr 59 359	kr 150 875
		Montere strømapparat	48	kr 350	8	kr 100			kr 800	kr 5 600	kr 18 400
		Bygge stikryssninger	91	kr 350	16	kr 100			kr 1 600	kr 11 700	kr 35 050
		Sette opp infoskilt	2	kr 350						kr 2 800	kr 700
											kr -
	2.2	Ferister									kr -
		Sette ferister									kr -
		Kjøre ut ferister – 5 stk	17	kr 350					kr 5 075	kr 4 800	kr 11 025
		Montere ferister – 5 stk	108	kr 350					kr 15 325	kr 62 000	kr 53 125
									kr 765 343	kr 1 114 483	kr 1 184 893
Finansering											
A	Egne midler										
		Egeninnsats (arbeidstimer)								kr 260 750	kr 394 800
		Innskudd beitebrukere (kapital)								kr 220 733	kr 157 093
		Innskudd grunneiere (kapital)								kr 180 000	kr 180 000
B	Tilskudd										
		Fjellandbruksmidler								kr 100 000	kr 100 000
		Tilskudd organisert beitebruk	(max sats = 43%)							kr 200 000	kr 200 000
		Tilskudd organisert beitebruk	(max sats = 45%)							kr 153 000	kr 153 000
									kr 1 114 483	kr 1 184 893	

8.2 Timeregnskap

Tabellen nedenfor viser fordeling av egeninnsats på forskjellige aktiviteter.

Arbeids- og materielloversikt			Budsjett	Regnskap
	Beskrivelse		[timer]	[timer]
0	Admin & Rigg			
0.1	Prosjektledelse			
		Inngå avtaler, innkjøp, arbeidsplaner etc	40	32
1	Innkjøp materiell			
1.1	EL. Gjerde			
		Stolp 7cm		
		Stolp 12cm		
		Isolatorer		
		Tråd 2,5mm		
		Div strammemateriell		
		Strømapparat		
		Impr plank til stikryssing		
		Sauenetting		
1.2	Ferister			
		Ferister		
		Fareskilt		
		Pukk		
		Protanduk		
1.3	Generell			
		Informasjonsskilt		
		Div materiell		
2	Arbeid			
2.1	Sperregjerder			
		Rydde trase		
		Stikke trase i terreng og rydde skog	70	108,5
		20t gravemaskin		
		Sette stolp		
		Kjøre ut stolp m/traktor	90	88
		Sette stolp m/gravemaskin	166	116,5
		Sette stolp manuelt	36	67,5
		Montering		
		Utkjøring el.tråd	32	51
		Montere isolatorer og henge opp tråd	167	398,5
		Montere strømapparat	16	48
		Bygge stikryssninger	32	91
		Sette opp infoskilt	8	2
2.2	Ferister			
		Sette ferister		
		Kjøre ut ferister – 5 stk	8	17
		Montere ferister – 5 stk	80	108

9 Vedlegg A – Driftsinstruks

DRIFTSINSTRUKS SPERREGJERDE PÅ GOLSFJELLET

Følgende retningslinjer er styrende for drift og vedlikehold av sperregjerdet:

1. Dyreeiere som til enhver tid slipper dyr på utmarksbeite «innenfor» sperregjerdet skal delta i drift og vedlikehold av gjerdet. Gruppen skal:
 - a. Avholde et årlig møte hvor plan med tentative datoer for kommende sesong settes samt valg av personer til funksjoner og arbeidslag;
 - b. Velge en koordinator som fører prosjektrekskap, søker om tilskudd/utligner utgifter, holder kontakt med grunneiere/veilag og er generell kontaktperson
 - c. Velge en vedlikeholdsansvarlig som kjøper inn og holder lager av «forbruksmateriell» (f.eks. stolp, isolatorer, skjøtestykker for tråd etc), følger opp vedlikeholdsplanlegging for større jobber (f.eks. sette inn ny grind, flytte gjerde)
 - d. Velge et eller flere arbeidslag som deler den totale lengden av gjerdet mellom seg (roder) som utfører drift og vedlikehold i henhold til denne instruksjonen
2. Inntekter og kostnader knyttet til drift og vedlikehold skal føres som et prosjektrekskap, underlagt Gol beitelag SA sitt regnskap
 - a. Ved behov for utligning av utgifter ifbm drift og vedlikehold skal gjennomsnittlig antall søyer sluppet siste 2 beitesesonger brukes som fordelingsnøkkel
3. Retningslinjer for drift
 - a. Gjerdet skal settes i stand (f.eks. strømtråder henges opp, grunder monteres, strømapparat monteres, plaststolp og strømbånd monteres langs heis i Bualie) og slås på til ca 5. juni
 - b. To ganger per uke skal det føres tilsyn; strømapparat og strømtap i gjerdet sjekkes (ingen tråder er ødelagt), ferister ^m/grunder ok, grunder i stier er lukket
 - c. Gras og vier som vokser opp i strømtråden holdes nede med bruk av grastrimmer/saks.
 - d. Strøm skal vurderes slått av når småviltjakta starter – 10. september
 - e. Strømtråder skal legges ned til storviltjakta – 25. september. Grunder hektes av og binds til stolper, ifbm skiløypekryssing holdes tråden nede med jordspyd, plaststolp og strømbånd langs heis i Bualie tas ned)
4. Retningslinjer for vedlikehold
 - a. Forefallende vedlikehold skal utføres løpende av arbeidslagene; f.eks. ødelagte tråder skjøtes, grunder repareres, knekte stolper byttes, ødelagte isolatorer byttes.
 - b. Vedlikehold/reparasjoner som trenger planlegging, skal meldes til koordinator med kart og beskrivelse av behov for materiell; f.eks. etablere ny stikryssing. Arbeidet utføres i fellesskap

Vedtatt 1. mai 2020

VEILEDNING TIL DRIFTSINSTRUKS SPERREGJERDE PÅ GOLSFJELLET

Formål og prinsipper lagt til grunn for etablering og drift av sperregjerdet er utdypet nedenfor for å formidle historikken til eventuelle nye deltagere:

- Aktiviteten i beitelaget og gruppa som slipper dyr i området er basert på samvirkeprinsippet hvor alle i fellesskapet skal delta, og nytte og utgift fordeles etter antall mordyr sluppet i området.
- Sperregjerdet er etablert av sauebøndene som slipper sau i utmark på Golsfjellet med formål å holde sauen i ønsket område. De som hadde sau i området da gjerdet ble etablert dekket egenandelen i prosjektet. Det forventes at for fremtidige behov for investeringer, så dekkes egenandel/-innsats av de som på det tidspunktet slipper dyr i området.
- Gjerdet har tre strømtråder med høyder for å primært stoppe sau. Ser storfebønder behov for en ekstra tråd på toppen for å få mer høyde er tanken at arbeid og egenandel for dette dekkes av storfebøndene. Innkjøp av isolatorer og evt sperrebånd som en del av vedlikehold dekkes av fellesskapet. Sperrebånd (polytråd/polybånd) kan ikke ligge ute i terrenget om vinteren. Dette skal arbeidslagene strekke ut og ta inn som en del av driften av sin rode.
- Jevnlig tilsyn og forefallende vedlikehold skal inkludere aktivt forebyggende arbeid så gjerdet holder en god kvalitet til enhver tid. Dette gjelder f.eks sette inn ekstra stolp hvor det viser seg at sau smetter under, banke ned stolp med slegge der telen jobber den opp, rette opp stolp som synker ned i blaut myr, felle busker som legger seg inn over gjerdet etc. Arbeidet inkluderer også fjerning av kadaver som henger i gjerdet.
- Skulle man komme i den situasjonen at gjerdet ikke lengre har en funksjon eller det bli vedtatt å fjerne hele eller deler av gjerdet, er beitelaget sitt ansvar gitt i grunnavtalene:
*Dersom sperregjerdet ikkje lenger har nokon funksjon eller at beitelaget ikkje oppfyller avtalen, skal beitelaget fjerne gjerdet eller grunneigarane overta gjerdet utan vederlag.
Overdraging skal følgast opp i ny avtale.*
Ønsker grunneierne ikke å overta gjerdet skal de sauebøndene som har sluppet dyr innenfor gjerdet de siste 5 år delta på fjerning samt dekke evt utlegg forholdsmessig etter antall søyer de slapp når de var aktive.
- Det er en målsetting at gruppa via Gol beitelag SA, søker Golsfjellet utmarkslag SA, offentlige instanser, andre, samt bruker tilskuddet Gol beitelag får til organisert beitebruk, til å finansiere løpende drift- og vedlikeholdskostnader slik at gruppa kun trenger å bidra med egeninnsats ifbm drift og vedlikehold.
- Sperregjerdet ble etablert av bønders om har beiterett innenfor sperregjerdet. Om andre kan slippe dyr i området må avklares mellom dyreeier og stølslagene. Gruppa har sagt seg positive til dette og skal støtte dyreeier i dialogen med stølslagene.

10 Vedlegg B – Inngåtte avtaler

(Eget vedlegg)

11 Vedlegg C – Kopi timelister

(Eget vedlegg)

12 Vedlegg D – Kopi kvitteringer for utlegg
